

Teoretické vymedzenie pojmu politickej strany

Marek Hrušovský

Definovanie pojmu politickej strany

V pluralitných demokratických systémoch sa politické strany stali dôležitým prvkom. Prostredníctvom uchopenia volených inštitúcií uskutočňujú smerovanie chodu spoločnosti na určité obdobie. Napriek tomu, že pre laikov je pojem politická strana a jeho určitá základná zrozumiteľnosť, na báze znalosti konkrétneho subjektu politického diania, samozrejماً, pre politológov nejestvuje žiadna zhoda na všeobecne platnej definícii tohto pojmu. Jeho definovanie teda zostáva stálym problémom.

Podľa Petra Fialu „je principiálne nemožné vytvoriť všeobecnú definíciu politickej strany“¹ a to nielen kvôli neexistencii všeobecnej teórie politických strán. O vytvorenie vlastnej definície sa nepokúša. Na vytvorenie definície rezignuje aj Thomas Hodgkin, keď za politické strany označuje „všetky politické organizácie, ktoré sami seba vnímajú ako strany a ktoré sú takto aj všeobecne prijímané.“² Definovaniu tohto pojmu sa vyhýbajú aj autori, špecializujúci sa na tému politické strany. Maurice Duverger sa definíciou nezaobera a Klaus von Beyme sa jej zámerne vyhýba. Poľský politológ Szymon Chodak dokonca na označenie politickej strany nepotrebuje žiadnu definíciu a napriek tomu mu je jasné, o aký druh inštitúcie ide.³ Každý autor má na tento pojem vlastnú definíciu a názor, ktoré sú determinované samotným uhlom nazerania na danú problematiku.

Termín politická strana je odvodený z latinského slova *pars*, ktorý označuje stranu, ale aj časť. Tento latinský základ slova (politická) strana teda jasne vymedzuje, že je to časť celku odlišná od iných častí toho istého celku.⁴ S pojmami odvodenými od tohto slova sa stretávame nielen v germánskych (angličtina *party*, nemčina *Partei*) a románskych (francúzština *parti*) jazykoch, ale aj v slovanských (ruština *partija*, poľština *partia*).

Pri slovenskom pojme *strana* chýba práve to jednoznačné odlišenie časti od celku. Tento problém je pri definovaní politickej strany zásadný, keďže problém vzťahu časti k celku závisí od toho 1) aké má časť špecifiká; 2) aké sú jej základné črty; 3) aký je jej vzťah k celku; 4) aké je jej miesto vo vnútri celku; 5) aký je vzťah časti k iným častiam toho istého celku. Vzťah celok-časť je obsiahnutý vo väčšine definícií, hoci často skryto a nepriamo.⁵

Komparácia názorov jednotlivých autorov o definovaní politických strán je zložitá ešte z jedného dôvodu. Pojem politických strán totižto prešiel určitým historickým vývojom, takže súčasný význam pojmu nie je totožný s termínom z 19. storočia. Dokonca je možné uviesť, že dnešné vnímanie politických strán môžeme datovať až od 60-tych rokov 20. storočia. Jedným z najstarších definovaní politickej strany je definícia Edmunda Burkea z roku 1770, v ktorej označuje politickú stranu ako „organizovaný celok ľudí, ktorí sa združujú, aby spoločnými silami presadili určitý princíp, na ktorom sa zhodujú.“⁶ Už na tomto prvom príklade je viditeľné určité zjednodušenie termínu,

¹ Fiala, P.; Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Barrister & Principal, Brno 1998, s. 40

² Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciách*. Radix, Praha 1998, s. 14

³ Chodak, S.: *Systémy politických stran západní Evropy*. Svoboda, Praha 1966, s. 23

⁴ Klokočka, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Linde, Praha 1996, s.293

⁵ Fiala, P.; Strmiska, M.: *Teorie politických stran*, s. 17-18

⁶ Novák, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. SLON, Praha 1997, s. 21

keďže cieľom politických strán nie je len presadenie spoločného princípu všeobecného dobra. Všeobecné dobro musí byť pri každej politickej strane logicky rozdielne a tak podľa tejto definície, samozrejme v jej dnešnom chápaní, stráca existencia politických strán zmysel. Keďže Burke túto definíciu formuluje na iné politické strany, aké poznáme dnes, bolo by nesprávne ju preto jednostranne kritizovať.

Za hlavný cieľ politických strán označuje v roku 1919 Max Weber *získanie moci* alebo vplyv na rozdelení moci.⁷ Prioritou sa stáva moc a jej ovládnutie spoločnosťou osôb so spoločnými cieľmi. V roku 1942 Joseph A. Schumpeter vyslovuje podporu Weberovmu názoru o získavaní moci a úplne zavrhuje uskutočňovanie všeobecného dobra organizáciami v politike. Tieto dve klasické definície, o všeobecnom dobre a získavaní moci, sú, hoci determinované časovo, určitým základným porovnaním charakteristík politických strán z obdobia „nemoderných“ politických systémov.

Čo teda vlastne termín politická strana predstavuje v dnešnej dobe? Kritériá Josepha La Palombaru a Myrona Weinera slúžia ako základ moderného chápania zmyslu tohto pojmu. V ich ponímaní je politická strana trvalou organizáciou 1) *schopnou prežiť svojho zakladateľa a vodcu*; 2) *udržiavajúcou vzťahy v celoštátnom meradle*; 3) *ktorej cieľom je dosiahnutie a vykonávanie moci*; 4) *zúčastňujúcou sa volebného procesu*. Miroslav Novák tieto kritériá dopĺňa ešte ideologickým aspektom, zohrávajúcim významnú úlohu pri európskych stranách a zanedbateľnú úlohu pri amerických stranách.⁸ Giovanni Sartori presadzuje tzv. minimálnu definíciu, ktorá by bola vhodná pre všetky geografické priestory. Čo najmenej špecifických znakov však nemusí zahrnúť celú podstatu daného pojmu vo všetkých historických obdobiach. Sartoriho politická strana je „*politická skupina, ktorá sa zúčastňuje volieb a je schopná ich využiť k umiestneniu svojich kandidátov do verejných úradov*.“⁹ Rastislav Tóth apeluje hlavne na vzťah politických strán k moci, pričom politické strany sú zamerané predovšetkým na jej získanie. Petr Fiala sa snaží pri definovaní o redukciu kritérií. Pri definíciách je podľa jeho názoru dôležité vytvoriť systém, ktorý by bol platný v euro-americkom priestore (*geografická redukcia*); po druhej svetovej vojne (*časová redukcia*) a pre demokratické politické systémy (*obsahová redukcia*). Týmito redukciami je možné určiť adekvátne „neminimálne“ definície.¹⁰

K akej definícii a k akým kritériám sme vlastne dospeli? Politické strany sú *dobrovoľné a otvorené organizácie*¹¹ (v liberálnych demokratických politických systémoch – Fialova obsahová redukcia), ktorých snahou je *vykonávanie politickej moci* prostredníctvom svojich vlastných zástupcov, pričom politickú moc *získavajú vo volebnom procese* (v podstate Sartoriho minimálna definícia) a majú *spoločné predstavy a záujmy* (samozrejme môžeme tu zaradiť aj snahu po vykonávaní politickej moci, ako jediný spoločný záujem). Hoci žiadna definícia nie je úplná a podľa niektorých je nedosiahnuteľná, tieto štyri kritériá sú základnými pri definovaní súčasného chápania pojmu politická strana.

⁷ Kulašik, P.; Tóth, R.: Úvod do politológie. Tatra Press, Liptovský Mikuláš 1998, s. 82

⁸ Novák, M.: Systémy politických strán. Úvod do jejich srovnávacího studia, s. 22-23

⁹ Řichová, B.: Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů. Portál, Praha 2002, s. 89

¹⁰ Fiala, P.; Strmiska, M.: Teorie politických stran, s. 31-32

¹¹ Úmyselne som z prvého kritéria vynechal La Palombarov a Weinerov dodatok o politickej strane ako trvalej organizácii, ktorá má byť schopná prežiť svojho zakladateľa a vodcu, pretože nie je pre definovanie politickej strany rozhodujúci. Ako politickú stranu sme mohli na Slovensku zdefinovať Stranu občianskeho porozumenia, ktorá v určitej historickej etape tejto krajiny zohrala svoju úlohu. Hoci „neprežila“ svojich vodcov (alebo jej relevantnosť je potom nulová), nie je možné tvrdiť, že tento „netrválny“ subjekt nemôže byť definovaný ako politická strana.

Kritérium dosiahnutia politickej moci vo voľbách má za následok ešte jeden dôležitý faktor. Odlišuje politické strany od záujmových skupín, ktoré takisto spĺňajú tri zvyšné kritériá. V prípade, že sa záujmová skupina zúčastní volieb ako celok, môžeme konštatovať, že sa stala politickou stranou. To však len na okraj, aby vymedzenie zafinovania pojmu politickej strany bolo úplné.

Funkcie politických strán

Popri definovaní pojmu je dôležitým aspektom aj vymedzenie funkcií, ktoré politická strana plní. Na základe funkcií je možné určiť primárne príčiny vzniku a dôvody existencie politických strán. Ich uskutočňovanie je v súčasných liberálno-demokratických systémoch nezastupiteľné inými inštitúciami a aj preto je potrebné ich základné vymedzenie. Podobne ako veľká časť teórie politických strán, aj otázka funkcií, ktoré by mali politické strany vykonávať, je témou veľmi širokou a autorsky veľmi rôznorodou. Jej základ je viazaný na teoretické pozície, ktoré jednotliví autori uznávajú.

Pre celkové ľahšie pochopenie našej problematiky je potrebné funkcie politických strán rozčleniť podľa ich používania v nedemokratických a demokratických systémoch. Keďže Poľsko prešlo vývojom od nedemokratického zriadenia k demokracii, je významným kritériom pri funkciách práve toto odlišenie. Medzi funkcie v totalitných režimoch môžeme zaradiť zamedzenie volebnej súťaže o moc, pričom moc je delegovaná zhora nadol. Väčšina komunistických strán vo východnom bloku, vykonávala aj sociálno-zastupiteľskú funkciu. Táto funkcia sa však vyskytuje aj u politických strán v demokratických systémoch. Pre „nedemokracie“ sú základné a typické tieto štyri funkcie politických strán:

- *svojou vládnucou prítomnosťou legitimizujú štát prostredníctvom ideológie,*
- *udržiavajú stabilitu moci nemennosťou jej charakteru a vlastného mocenského postavenia,*
- *riadia štát, ako vlastný nástroj spravovania spoločnosti,*
- *socializujú občanov k stotožneniu sa s existujúcim režimom.¹²*

Pre zachovanie legitímnosti systému je nevyhnutnosťou práve zachovanie vládnutia politickej strany, ktorá celý systém postavila na svoj obraz. Vládna teda elita nad ľuďom. Politická strana určuje nielen ideológiu, ale aktivity štátu sú podriadené straníckej kontrole a sú závislé na jej vôli. Stručne povedané, strana má v systéme vedúcu úlohu a na prekonanie takéhoto typu politického režimu by bola potrebná zmena systému – postupná alebo okamžitá.

V demokratických systémoch je počet funkcií, ktoré politická strana vykonáva, oveľa väčší. Možnosť straty politickej moci núti politické strany usilovať sa o obhajobu záujmov občanov v konkurenčnom boji. Ako jedno zo základných a najčastejšie uvádzaných vymedzení funkcií politických strán v demokratických systémoch, je členenie Georga Brunnera. Jeho rozčlenenie funkcií je determinované a závislé na účasti v procese tvorby politickej vôle. Brunner vymedzuje:

- *integračnú funkciu,*
- *funkciu výberu politického vedenia,*
- *funkciu výkonu štátnej moci,*
- *a funkciu politickej kontroly výkonu štátnej moci.¹³*

¹² Tóth, R.: Politické strany. UCM, Trnava 2002, s. 32

¹³ Klokočka, V.: Ústavní systémy evropských států, s. 299-300

Pod *integračnou funkciou* sa nemusia chápať len formy sprostredkovania medzi ľuďom a nositeľmi štátnej moci. V rámci reakcie na rôzne záujmy v spoločnosti sa tieto snahy sformulujú ako možné návrhy samotnej politickej strany a integrujú sa ako cesty ďalšej orientácie politického subjektu. Výber vhodného kompromisného riešenia lepšie zabezpečí integritu rozdielných názorových platforiem vo vnútri strany. Uskutočnenie integrity sa zabezpečuje rôznymi spôsobmi, od stránickej tlače až po štrajky.

Politická strana vyberá a nominuje svojich kandidátov do funkcií. Určuje tak *politické vedenie* štátneho celku na určité obdobie. Jeho prostredníctvom zároveň presadzuje vlastné názory a predstavy o budúcom smerovaní a fungovaní štátu. Politická strana nominuje ľudí, ktorí sú schopní zaujať voličov a dopomôcť strane k volebnému úspechu, pričom pri prevzatí ústavných funkcií by mali byť takisto schopní riadiť štát. Proces dosadzovania kandidátov do úradov prebieha na základe dohôd medzi predstaviteľmi strany. Je realizovaný stranickou elitou. Inou možnosťou je nominácia miestnymi orgánmi strany. Popritom existuje aj nominácia závislá na lokálnom straníckom orgáne a v autoritatívnych stranách (najzriedkavejší spôsob) určuje kandidáta centrálny orgán.¹⁴

Tretou funkciou je *výkon štátnej moci*. Strana získava možnosť ovplyvňovať ďalší chod krajiny cez realizáciu svojho programu. Úplné realizovanie programu stranou nie je možné pri viacčlenných vládoch, keďže aj iné subjekty sa snažia o naplnenie svojho programu a logicky dochádza ku kompromisným riešeniam. Niektoré politické strany túto funkciu nemusia naplniť nikdy.

Kontrolu výkonu štátnej moci zabezpečujú opozičné politické subjekty. Ich správanie sa líši a kontrola výkonu štátnej moci sa uskutočňuje rozdielne, podľa vzťahu opozičných politických strán k vládnej strane (stranám). Funkcia výkonu štátnej moci a funkcia kontroly výkonu štátnej moci sú vzájomne sa vylučujúce funkcie, ktoré politický subjekt nie je schopný vykonávať súčasne. Obidve sú následkom procesu konkurencie a výsledku vo voľbách.

Michal Klíma uvádza funkcie, ktoré sú v mnohých bodoch totožné s Brunnerovým členením:

- *zjednocovanie záujmov,*
- *integračná úloha,*
- *politická socializácia,*
- *mobilizácia voličov,*
- *organizácia vlády.*

Klíma chápe strany ako koalície skupín s rovnakou záujmovou činnosťou. Kvôli získaniu širokej podpory sú tieto strany ochotné presadzovať široko koncipované ciele. Keďže tu existuje potreba zjednotenia záujmov, „obrusujú sa“ rozdiely medzi skupinami a strana bližšie kooperuje. Integračnú úlohu definuje ako priestor pre záujmové skupiny, ktoré sa zúčastňujú formovania stranického programu. Tieto zároveň nadobúdajú pocit reprezentovania svojich záujmov. Funkcia zjednocovania záujmov a integračná úloha politických strán sú funkciami veľmi podobnými. Politická socializácia učí členov strany politické pravidlá a zabezpečuje skúsenosti pri organizovaní stranických stretnutí. Vodcovia nadobúdajú skúsenosti v politickom živote, ktoré neskôr zužitkujú, ak strana dosiahne stanovené méty. Najviditeľnejšou funkciou je mobilizácia voličov, ktorí môžu zabezpečiť politickému zoskupeniu dobrý volebný výsledok. Predkladaním zrozumiteľných téz sa snažia politické strany nakloniť voliča pre svoj program, resp. stranické riešenie problémov štátu. Keď sa im to podarí v čo najväčšej miere, má politická strana možnosť podieľať sa na zostavovaní

¹⁴ Kulašik, P.; Tóth, R.: Úvod do politológie, s. 88

a organizovaní vlády. Touto funkciou si zabezpečuje prístup k moci a má možnosť ovplyvňovať politické rozhodovanie v štáte.¹⁵

Zástancovia funkcionalistického prístupu, ktorý má tendenciu oddeľovať funkcie od inštitúcií, sa snažia o vysvetlenie pôvodu politických strán funkciami, ktoré zastávajú. Medzi hlavné funkcie politických strán uvádzajú:

- *regrutovanie, výber a striedanie vedúcich pracovníkov,*
- *štruktúrovanie verejnej mienky, vytváranie politických programov,*
- *integráciu sociálnych skupín, harmonizáciu a zoskupovanie rozmanitých záujmov,*
- *kontrolu, koordináciu a stabilizáciu vládnych orgánov.*

Francúzsky politológ Georges Lavau pričleňuje politickým stranám v určitej situácii aj funkciu tribunov. Je priradovaná k politickým subjektom, ktoré obhajujú sociálne skupiny s pocitom vylúčenia z účasti na danom systéme. Antisystémové strany v tomto prípade plnia skrytým spôsobom práve funkciu tribunov a prispievajú k zachovaniu daného politického systému.¹⁶

Z hľadiska pôsobenia funkcií na spoločnosť uvádza Rastislav Tóth tri typy:

- *funkcie stabilizujúce spoločnosť,*
- *funkcie meniace spoločnosť,*
- *kombinované funkcie.*

Medzi stabilizujúce funkcie zaraďuje garanciu zastupiteľskej demokracie, vytváranie kontinuity sociálneho a organizačného vývoja, integračnú funkciu a internacionalizáciu spoločnosti. Funkcie meniace spoločnosť charakterizuje vytváranie alternatív vládnutia, zabezpečovanie výmeny strán a politikov, mobilizáciu občanov či formovanie verejnej mienky. Do tretej kategórie patrí identifikácia spoločenských hodnôt, politická socializácia občanov, vyhľadávanie vodcov, kontrola moci atď.¹⁷

Môžeme si všimnúť, že autori sa orientujú vo veľmi širokej spektre, keďže funkcií politických strán je veľké množstvo. Elmar Wiesendahl dokonca člení funkcie až na 18 druhov, zostavených podľa početnosti ich výskytu. Preto v súčasnej politológii prevláda trend zatried'ovania funkcií rôzneho druhu a kvality do určitých všeobecných tried, ktoré by reprezentovali ich univerzálny charakter.

Petr Fiala rozdeľuje funkcie na dve základné kategórie. Prvou sú funkcie, ktoré *plní jedna strana*. Tieto rozdeľuje na univerzálne (plní ich každá strana) a špeciálne (niekedy ich plnia niektoré politické strany). Druhou skupinou sú funkcie, ktoré uskutočňuje *celý systém politických strán* v rámci politického systému. Niektorí autori sa snažia o maximálne zredukovanie funkcií do určitých skupín, pričom je však často takáto redukcia priveľká. Z perspektívy celého systému zatried'uje funkcie Ulrich von Alemann. Nevšima si väzby politických subjektov k občanovi. Vymedzuje šesť základných funkcií: 1) *participáciu*; 2) *transmisiu*; 3) *selekciu*; 4) *integráciu*; 5) *socializáciu*; 6) *legitimizáciu*.¹⁸

Nemecký politológ Klaus von Beyme sa priklonil k redukcii funkcií na štyri:

- *funkcia vymedzenia cieľa,*
- *funkcia artikulácie a agregácie spoločenských záujmov,*
- *funkcia mobilizácie a socializácie občanov,*
- *regrutovanie elít a vytváranie vlády*.¹⁹

Von Beymeho klasifikácia je pravdepodobne najčastejšie používanou redukciou funkcií do určitých skupín. Von Beyme však uviedol, že sa toto jeho členenie nemá

¹⁵ Klíma, M.: Volby a politické strany v moderných demokraciách, s. 34-35

¹⁶ Novák, M.: Systémy politických strán. Úvod do jejich srovnávacího studia, s. 41-42

¹⁷ Tóth, R.: Politické strany, s. 33-37

¹⁸ Fiala, P.; Strmiska, M.: Teorie politických stran, s. 63-68

¹⁹ Říchová, B.: Úvod do současné politiky. Srovnávací analýza ..., s. 91

chápať normatívne a politická strana nemusí vykonávať všetky uvedené funkcie, napr. protestné strany nechcú väčšinou plniť funkcie orientované na vládnutie.

Keďže sa v mnohých krajinách menia politické systémy, funkcie prechádzajú takisto určitými premenami. Tým sa narúša ich univerzálnosť. V nových spoločenských podmienkach sa do centra dostávajú nové funkcie politických strán. Rastislav Tóth začleňuje tieto nové funkcie:

- *prechod zo sociálneho na občiansky princíp zastupovania,*
- *vytváranie politickej triedy,*
- *vyhľadávanie vodcovských typov pre stranu a štátnu administratívu,*
- *riešenie sporov a predvídanie konfliktov v spoločnosti,*
- *udržiavanie bázy pre nerevolučnú dohodu medzi stranami,*
- *internacionálne riešenie problémov.*²⁰

Funkcie politických strán sa však podľa nemeckého politológa Klausa von Beymeho nemenia, len sa do popredia posúva význam funkcie regrutovania politického personálu na úkor funkcie artikulácie a agregácie spoločenských záujmov.

Politické strany zostávajú kvôli funkciám, ktoré plnia, nezastupiteľnou súčasťou života politického systému. Fungujúca demokracia je bez nich len ťažko možná. Sú základom k pochopeniu podstaty existencie samotného systému a fungovania strán v ňom. V zastupiteľskej demokracii, kde sú prostredníkom medzi politickou mocou a zložkou občanov, zostávajú samotné politické strany a ich funkcie bodom, bez ktorého sa funkčnosť procesov demokratického systému znižuje.

Typológia politických strán

Od počiatkov politickej vedy sa veľká časť autorov, skúmajúcich problematiku politických strán, snaží usporiadať a zatriediť politické strany do určitých typov. Tieto kritéria sú podmienené chápaním podstaty, úloh a cieľov politických strán. Politológovia vytvorili veľké množstvo rôznych typológií, ktoré umožňujú charakterizovať politické strany.

Jedným zo základných členení je určenie typu politických strán na základe ich vzniku a spôsobu organizácie. Poznáme tieto štyri ideálne typy politických strán:

- *elitné strany,*
- *masové strany,*
- *univerzálne (catch-all) strany,*
- *a kartelové strany.*²¹

Podľa Duvergerovej typológie existujú strany elitné a masové. *Elitné strany* fungujú do polovice 19. storočia ako predštádium samotných politických strán. Sú označované aj ako kádrové strany. Vznikali väčšinou v parlamentoch krajín, ako určité zoskupenia vybraných poslancov. Pri neopomenutí volebného práva len pre niektorých, sa elitné strany tvorili z kruhov aristokracie a zastupovali ciele šľachty. Elitné strany však tvorili nielen šľachtici. Osobnosti z intelektuálnych kruhov alebo právnici či lekári takisto spĺňali podmienky elity v danej dobe.

Svornosť elitnej politickej strany je závislá na členoch parlamentu, ktorí sa schádzajú s podporovateľmi v politických kluboch najmä v predvolebnom období. Hlavným cieľom tohto typu strán je získanie známych a populárnych osobností, pričom nezáleží na kvantite členov, ale na ich kvalite. Výber je určený menom kandidáta, jeho schopnosťami, resp. finančnými prostriedkami. Silná uzavretosť strany je podporená najmä organizačnou štruktúrou, ktorá je zložená z volebných výborov. Ako som už

²⁰ Tóth, R.: Koncepcia politického systému. Úrad pre stratégiu rozvoja spoločnosti vedy a techniky Slovenskej republiky. Bratislava 1998, s. 59

²¹ Ondruchová, M.: Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku. IVO, Bratislava 2000, s. 10

spomenul, aktivizácia strán prebieha len pred voľbami, pričom úlohou funkcionárov, aktivistov a členov je zabezpečiť čo najlepšiu organizovanosť volebnej kampane a z toho vyplývajúci úspešný volebný výsledok. Rozvoj všeobecného volebného práva v Európe nenapomáha tomuto typu strany a s jeho rozšírením sa do popredia dostáva iný typ strán – masové strany. V USA však tento typ s malým počtom členov a vysokou predvolebnou aktivitou pretrváva dodnes.

Všeobecné volebné právo prináša do politiky snahu politických strán o čo najväčšiu podporu obyvateľstva. Nie teda o podporu najbohatšieho a „najkvalitnejšieho“ okruhu voličov, ale o najširšie masy ľudu. Tvorila sa *masové strany*. Novinkou je vznik strany zdola, na základe určitých politických záujmov, ktorý úzko súvisí s rozširovaním socialistických a kresťanských ideológií. Vznikajú tak politické strany z odborových organizácií, družstiev aj náboženských spolkov. Jedná sa o strany ešte viac centralizované, disciplinované, ideologické a agresívne voči politickému systému.²² Výbory sú nahradzované novým základným typom organizačnej štruktúry – pobočkou. Tento socialistický „vynález“ primárneho organizovania voličov, neskôr prebratý aj liberálnymi a konzervatívnymi stranami, nemôže existovať samostatne, na rozdiel od výboru. Pobočky tiež napomáhajú zapojeniu sa čo najväčšieho počtu širokých ľudových mas do politického života. Vyvíjajú nepretržitú činnosť a reagujú neustále na aktuálne problémy spoločnosti a zaujímajú k nim stanoviská, aby vplývali na členov strany, ale aj všetkých ostatných občanov. Členovia v pobočkách majú vplyv na chod strany, volia si vodcov a zástupcov. Strany tak zapájajú všetkých členov do tvorby oficiálnej politiky stranického zoskupenia, vzdelávajú ich a socializujú. Veľkosť strany je oproti elitnej strane neporovnateľne väčšia (členstvom). Preto postupne aj pôvodne elitné strany preberajú pobočkový typ organizačnej štruktúry. Okrem pobočiek vznikajú masové strany ešte na základe buniek a milícií. Komunistické strany sú určitou zmesou prvkov elitných a masových strán, lebo sa tu uskutočňuje zbavovanie sa členov, ktorí neprejavujú dostatočnú aktivitu. Preto zostávajú len vybraní, najlepší členovia robotníckej triedy. Táto organizovaná štruktúra strán sa utvára na základe pracovísk a nie bydliska členov. Dosahuje sa tak vyššia súdržnosť členov základnej „bunky“ politickej strany. V milíciách je dôraz na výber ešte vyšší, funguje najmä v stranách fašistického typu. Elitné strany sa označujú aj ako strany individuálneho zastúpenia a masové strany ako strany sociálnej integrácie.

Po Mauriceovi Duvergerovi novú teoretickú koncepciu ďalšieho typu strany vypracúva nemecký politológ Otto Kirchheimer. *Univerzálne (catch-all) strany* reagujú na zmeny v politických systémoch po druhej svetovej vojne. Individualizácia občanov smeruje k zbavovaniu sa ideologického napojenia na masové strany, pretože strany samotné sa snažia integrovať všetkých potenciálnych voličov, nielen na základe ich príslušnosti k sociálnej vrstve. Strany sa menia na strany veľké, mierne a flexibilné, závislé na dopyte zo strany voliča. Väčšia otvorenosť strán voči masám, aj kvôli tlaku nového fenoménu, médií, prináša nový štýl politiky, ktorým je orientovanosť na individuálneho jednotlivca a nie kolektívnu skupinu. Deideologizácia spoločnosti má priniesť snahu o pragmatickosť a konsenzus medzi subjektami. Riešenia strán sú teda krátkodobé, málo radikálne a ich formulácia je mierna. Kirchheimer poukazuje na päť základných charakteristík tohto typu strany: 1) *drastické obmedzenie ideologickej záťaže*; 2) *zvýšenie úlohy stranického vedenia*; 3) *zniženie úlohy individuálneho členstva*; 4) *menší dôraz na úzke partikulárne záujmy*; 5) *zaistenie prístupu k rôznorodým skupinovému záujmom*.²³ Použitie univerzálnej taktiky je možné len pri veľkých politických subjektoch, pretože etnické alebo profesné strany majú úzky okruh

²² Klíma, M.: Volby a politické strany v moderných demokraciách, s. 41

²³ Klíma, M.: Volby a politické strany v moderných demokraciách, s. 48

voličov a ich transformácia je tak sťažená. Prístup k funkciám je uľahčený široko orientovaným politickým stranám. Pri voľbách sa začína viac objavovať vplyv osobností, ktoré dokážu zaujať voliča, ako politických programov, ktoré jasne vymedzujú politickú stranu voči ostatným. Obava zo straty voličskej základne prevažuje nad dlhodobými cieľmi určovania politiky ideologickou rovinou. Úplná deideologizácia spoločnosti však nenastáva a v 70. rokoch vzniká nový ideologický konflikt, ktorý etabluje na scénu boja o politický vplyv a neskôr aj moc – ekologické hnutia a radikálne nacionalistické strany. Univerzálne (catch-all) strany neuzurpujú úplne priestor boja o hlasy voličov a mnohé menšie ideologické strany si tak upevňujú možnosť zúčastňovať sa na exekutive.

Ďalším smerom rozlíšenia politických strán je teória Richarda Katza a Petera Maira. Prepájanie strán so štátom vrcholí v *kartelových stranách*. Klesá napojenie členov na stranu, keďže strana nepotrebuje zdroje od občanov. Politické strany si vytvárajú alternatívu príspevkov od štátu. Umožňuje im to zakonzervovanie sa v politickom a straníckom systéme. Eliminujú potenciálne nové politické strany nemožnosťou získania dostatku finančných prostriedkov. Tento typ politických strán síce umožňuje stabilitu politického systému, ale zabraňuje vytvoreniu rovnakých možností pre nedotované subjekty a tak je obmedzená politická súťaž. Možnosť podieľania sa etablovaných politických strán na moci je otázkou času a nastáva zmierňovanie ideologického napätia. V tomto type strany získavajú členovia možnosť podieľať sa na straníckej aktivite priamo, čím sa zvyšujú demokratizačné prvky. Zbavenie sa ideologickej záťaže vedie politické strany k rozšíreniu počtu svojich voličov. Tento typ strán napomáha vzniku strán vzdoru voči politickému systému, keďže voliči nenachádzajú u jestvujúcich strán možnosť politickej alternatívy. Aj tieto strany sa však po etablovaní adaptujú na dané podmienky a len rozširujú počet kartelových strán.

Laicky najznámejšou typológiou je klasické delenie politických strán na ľavicu, stred a pravicu. Táto stranícka škála vznikla podľa zasadacích miest vo francúzskom Národnom zhromaždení. Konzervatívcami boli umiestnení napravo a liberáli naľavo. Po vzniku socialistických pokrokových hnutí boli liberáli posunutí do stredy a ich úlohou bolo zmierňovanie dvoch extrémnych názorových prúdov. Tradičné členenie politických subjektov v čistej podobe je v súčasnosti nemožné a hoci je historicky determinované, strany si uchovávajú určité črty pôvodných nositeľov politických smerov. Podľa kritérií politickej orientácie a cieľov poznáme:

- *konzervatívne strany,*
- *liberálne strany,*
- *socialistické strany,*
- *alternatívne (zelené) strany,*
- *extrémne pravicové (nacionalistické) strany.*

Konzervatívne strany uprednostňujú v politike zachovávanie tradičných hodnôt. Konzervatívcami sa sústreďujú na ekonomiku, postavenie jednotlivca v spoločnosti a individualizmus. Pôvodne monarchistické zoskupenie si rozšírením volebného práva hľadalo nové miesto pôsobnosti a po určitom čase vznikajú kresťansko-demokratické strany, ktorých hlavnou náplňou je obrana už spomenutých tradičných hodnôt, za ktoré môžeme považovať predovšetkým náboženstvo, národ a rodinu.

Špecifickým znakom dnešných liberálnych strán je kozmopolitizmus. Ideálnym typom je pre ne občiansky základ spoločnosti a dbajú na dodržiavanie ľudských práv a slobôd, mierové riešenie konfliktov a sú tak akceptované väčšinou ostatných politických strán v systéme. Presadzovanie liberálnych hodnôt do všetkých krajín sveta však nie je v úplnom rozpore s použitím vojenskej sily. Ich problémom zostáva, že pri

nenájdení nových možností oslovenia voliča v liberálnych politických systémoch sa stávajú okrajovými.

Už podľa vyššie uvedeného delenia na ľavicu, stred a pravicu, ako tretie politické strany podľa tradičného členenia vznikajú socialistické strany. Od zamerania sa na proletárske vrstvy obyvateľstva, prechádzajú tieto strany k otázkam ochrany sociálnych vrstiev a spoločnosti ako sociálneho celku. Okrem tohto aspektu sú odlišené aj sklonom k ateizmu. Prechádzajú postupne k akceptácii súkromného vlastníctva. Charakterizuje ich aj zodpovednosť štátu voči občanom v otázke zachovania dôstojného života. Socialistické strany sa na začiatku 20. storočia, kvôli sporom o ďalšiu socialistickú orientáciu, rozdeľujú na sociálno-demokratické (umiernení socialisti) a komunistické (radikálni socialisti) politické strany.

Novými typmi politických strán sú strany, ktorým napomáhajú etablované strany, neschopné vytvoriť priestor v stranách pre infiltráciu nových názorových prúdov v systéme a tak vzniká – radikálna ľavica (ekologické hnutia) a radikálna pravica (nacionalistické strany). Alternatívne strany, zelené a mierové hnutia, sa vyznačujú najmä zápasom o ekologické problémy, bojom proti konzumu, spotrebe a vojnovým konfliktom a určité pole pôsobnosti si utvárajú aj u akéhokoľvek typu menších. Opačným prípadom sú nacionalistické strany, ktorých programom je obava o budúcnosť národa, resp. národného štátu a majú strach z globalizácie.

Hoci v súčasnosti je skôr akceptované zblížovanie politických názorov a prúdov v otázke oslovenia voliča a strany je skôr možné charakterizovať ako elitné, masové, univerzálne a kartelové, delenie strán podľa politickej orientácie a cieľov uľahčuje celkovú orientáciu v systéme podľa ideológie a programov strán.

Podľa politického správania rozdeľujeme politické strany na *ústavné a revolučné* strany. Kým ústavné považujú ústavu za základ fungovania a stability politického systému, pričom zmena systému je možná len ústavnou cestou, radikálne strany neuznávajú ústavu za základ spoločnosti. Odvolávajú sa na sociálne alebo etnické záujmy občanov.²⁴

Politické strany v totalitnom zriadení môžu fungovať ako legálne strany (väčšinou jedna strana) a ilegálne zoskupenia (môžu byť v ilegalite alebo v podzemí), ktoré sa po zrušení zákazu činnosti často pretvárajú na politické strany. Politické zoskupenia môžeme členiť aj na *parlamentné* (vládne, opozičné – rozdiel medzi nimi je vo vplyve) a *neparlamentné*, ktoré majú nepriamy vplyv.

Ako som načrtol, je veľa typov politických strán, pričom ich sila v danom politickom systéme väčšinou závisí od ich koaličného potenciálu a relevantnosti. Prvoradou úlohou je však schopnosť osloviť voliča a stať sa trvalou súčasťou politického systému.

Sila a relevantnosť politických strán

Dôležitosť politickej strany netkvie výhradne v tom, koľko má členov alebo koľko hlasov získa (ak prekročí hranice vstupu do parlamentu), ale v tom, ako vie disponovať s koaličným potenciálom a koľko potenciálu vie vybojovať. Počet relevantných politických strán v systéme nezávisí len na politických vodcoch, či ideológiách, ale významnou premisou je aj typ volebného systému. Väčšinový systém jasne napomáha malému počtu relevantných strán. Pomerný systém s nečistou proporčialitou (malé volebné obvody) má vyvažujúco-blokujúci účinok a spolu so štátnym financovaním napomáha udržaniu sa dovtedy existujúcich strán, z ktorých sa vlastne stávajú strany

²⁴ Tóth, R.: Základy politológie. *Človek v politike*. SPN, Bratislava 1996, s. 73

kartelu. Relevantnosť politických strán, ktoré uspejú v takomto volebnom systéme je, hoci pri väčšom počte politických subjektov, veľká.

O relevantných politických stranách môžeme hovoriť vtedy, ak prekročia volebné kvórum a stávajú sa parlamentnými politickými stranami. Je však potrebné dodať, že kvórum by malo byť dostatočné (aspoň 4-5 %), aby politická scéna nebola príliš fragmentovaná. Po prerozdelení podpory od voličov na poslanecké kreslá vzniká politickej strane určitý koalíčný potenciál, vplyv a prestíž. Samotný počet mandátov nie je smerodajný, ak je strana v politickom systéme izolovaná. Podľa veľkosti rozlišujeme politické strany na: 1) *strany s väčšinovým poslaním*; 2) *veľké strany*; 3) *stredne veľké strany*; 4) *malé strany*.²⁵

Strany s väčšinovým poslaním sú takým typom strany, ktorá má v parlamente absolútnu väčšinu. Keďže môže zostaviť vládu sama, takmer vždy tak aj robí. Strana si je totižto vedomá, že vykonávanie vládnej zodpovednosti bude realizovať podľa svojich zámerov. Jej koalíčný potenciál je absolútny, vplyv na výkon moci takisto. Počas jej vlády sa súperia snažia oslabiť jej budúci úspech demagogickými vyhláseniami. V mnohostraníckych systémoch sa takýto typ strany objavuje zriedkakedy.

Veľká strana si je vedomá toho, že sa v takejto situácii neocitne. Samozrejme ak odhliadneme od zostavenia menšinovej vlády takouto stranou, pričom však vykonávanie vlády je aj tak závislé na kooperácii s inými subjektami. Preto si môže stanoviť „akýkoľvek“ politický program. Je menej realistická a keďže vie, že vždy bude politickú moc zdieľať ešte s niekým, prípadnú zodpovednosť za neúspech politického programu nikdy legitímne neprijme a poukáže na okolnosti, týkajúce sa ústupkov a korekcií svojho programu voči koalíčnému partnerovi. Veľké strany teda môžu sľúbiť čokoľvek, kvôli čo najúspešnejšej realizácii volebného výsledku. Pri účasti v koalíciách majú tieto strany vždy lepšiu pozíciu pri obsadzovaní mocenských postov.

Stredne veľké strany sú kategóriou medzi veľkými a malými stranami. Ich úloha je zložitá, lebo aj v koalícii aj v opozícii musia uskutočňovať politiku silnejšieho subjektu v danom póle mocenského vzťahu. V prípade ich neexistencie v politickom systéme rastie význam malých strán, ktoré majú ešte väčší priestor na manévrovanie.

Význam *malých strán* výrazne vzrastá najmä vtedy, keď rozdiel medzi opozíciou a koalíciou je zanedbateľný. Majú značnú možnosť, na svoje pomery, určovať fungovanie politického systému, keďže veľká strana im robí ústupky, aby si udržala politickú moc po celé volebné obdobie. Maurice Duverger rozlišuje malé strany na strany osobností, strany permanentných menšín, nezávislé strany a satelity veľkých strán.²⁶ *Strany osobností* sú nestabilné združenia poslancov, ktorí zle znášajú disciplínu veľkých strán, resp. nenaplnia sa ich ambície. Sú to elitné strany väčšinou oportunistického charakteru, ktoré sa snažia o nápravu strany alebo ideológie. *Strany permanentných menšín* sú zoskupenia, ktoré nemôžu získať väčší počet voličov, hoci majú pomerne široko organizovanú štruktúru strany. Azda najrozšírenejším typom malých strán sú strany národnostných menšín, ktorých relevantnosť a potenciál závisí od vzťahu k veľkej strane (stranám). Ich názorové tendencie sú vo väčšinovej spoločnosti slabé a izolované. Aj strany osobností, aj strany permanentných menšín sa nachádzajú najčastejšie v strede politického spektra, ak sa samozrejme nejedná o antisystémové, extrémne, izolované politické strany. *Nezávislé strany* sa neorientujú priamo k veľkým politickým stranám, pričom *satelity veľkých strán* vykonávajú presný opak. Priamo podporujú jednu alebo druhú veľkú politickú stranu.

Gordon Smith delí malé strany na *okrajové*, s malým koalíčným potenciálom umiestnené na póloch politického spektra; *pivotálne*, s dôležitým koalíčným

²⁵ Novák, M.: Systémy politických strán. *Úvod do jejich srovnávacího studia*, s. 141

²⁶ Novák, M.: Systémy politických strán. *Úvod do jejich srovnávacího studia*, s. 147

potenciálom v strede pri veľkých stranách, a *oddelené* malé strany, ktoré sú väčšinou etnické a nie je ľahké ich zaradiť na pravo-ľavej škále.²⁷

LITERATÚRA

- Fiala, P.; Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Barrister & Principal, Brno 1998.
- Chodak, S.: *Systémy politických stran západní Evropy*. Svoboda, Praha 1966.
- Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Radix, Praha 1998.
- Klokočka, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Linde, Praha 1996.
- Kulašik, P.; Tóth, R.: *Úvod do politologie*. Tatra Press, Liptovský Mikuláš 1998.
- Kunc, J.: *Stranické systémy v re/konstrukci*. SLON, Praha 2000.
- Novák, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. SLON, Praha 1997.
- Ondruchová, M.: *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000.
- Říchová, B.: *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Portál, Praha 2002.
- Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. SLON, Praha 2001.
- Sopóci, J.: *Politika a spoločnosť. Úvod do sociológie politiky*. SOFA, Bratislava 1998.
- Tóth, R.: *Koncepcia politického systému*. Úrad pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky Slovenskej republiky, Bratislava 1998.
- Tóth, R.: *Politické strany*. UCM, Trnava 2002.
- Tóth, R.: *Základy politologie. Človek v politike*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1996.

²⁷ Tamtiež, s. 150-151